

ИВАН КЛАЈН, »ЈЕЗИК ОКО НАС«, Нолит, Београд, 1980.

Књига Ивана Клајна »Језик око нас« састављена је, како нас и сам аутор подсећа у кратком уводу, од чланака који су од 1976. до 1978. године излазили у »Борби«, »Политици«, »Илустрованој политици« и »Језу«.

Веома вјешто укомпоиран у десет поглавља, која носе за читаоце подстицање и, често, искричаво духовите наслове: *Језик око нас, Говорите ли бирократски?, Граматика дрвена мотика, Правопис и кривопис, Прича о речницима, Кажу ми, кажи, како да те зovem, Речи, речи, речи, Хтео бих да нагласим, Роба из увоза, Кратко и — нејасно* — овај низ маштовито обликованих чланака, као детаљи мозаика, сада твори складну цјелину којој се не може одрећи ни аналитичка, ни стилска јединственост. Пред нама је дјело изузетних квалитета, те готово с невјерицом поимамо чињеницу да су текстови који га сачињавају писани за новинске рубрике, да су настајали често с поводом, као одговор на питања многобројних Клајнових читалаца. Сада се чини да има и сувише скромности у ауторовој процјени да ће, и упркос фрагментарности коју такво поријекло повлачи за собом, »Језик око нас« довољно цјеловито одразити језичку праксу у периоду када су публиковани ови чланци.

Но, ни трага од фрагментарности коју аутор помиње, ни једног детаља који би указивао да је књига изгубила на актуалности зато што одражава стање и развој језика у одређеном периоду. »Језик око нас« је својеврстан и поуздан језички савјетник. То је књига осебујне садржине и непоновљивог квалитета.

Клајн се »трудио«, како напомиње у овом непретенциозном уводу, »да пише стилем који с једне стране олакшава читање, а с друге спречава самог аутора да себе схвати сувише озбиљно, као врховно језичко пророчиште чије су пресуде неопозиве«. Послије ишчитавања овог вансеријског језичког савјетника, сасвим спонтано намеће се увјерење да другог и другачијег приступа и не би требало да буде, да је тај луцидно домишљен концепт у потпуности примјерен овом профилу лингвистичке литературе. Добро би било да и други

наши језички савјетодавци бар покушају слиједити Клајнов концепт. Нема сумње да би таквим њиховим настојањима, као овом Клајновом књигом, и лингвистичка знаност добила на престижу, властитој афирмацији и популаризацији, те да би, на неки начин, демистифицирала и себе саму и све оне увријежене предодбе о граматички као »сухој и опорној науци« — о »граматички дрвеној мотици.« О свим другим учинцима, о резултатима што би се постигли у непрекидним борбама за култивирање језичког израза, у настојањима да се осигура широка експанзија језичке норме, готово да је и сувишно говорити.

А суочен с овом књигом, са свим њеним бриљантно укомпонираним сегментима, читалац и не може другачије него да буде задивљен. Много шта заиста импресионира: и широка лингвистичка и опћа култура њеног аутора, и изванредан, виртоузан, а једноставан и јасан стил, пун непредвидљивих обрта, духовитих и умјесних алузија, финог хумора.

Будућим Клајновим читаоцима цитираћемо причу — персифлажу о Пепељуги (Безлична Пепељуга, стр. 53), која може бити само непотпуна илустрација онога што књига у цјелини пружа. Причу је конструирао Клајн, карикирајући обилну употребу безличног облика глагола *доћи* и подражавајући канцеларијски стил.

»... Тачно у поноћ дошло је до прекида чаролије и Пепељуга се дала у бекство. Том приликом дошло је до губитка једне ципелице. Следећег дана, по принчевом наређењу, дошло је до масовне потраге за девојком којој припада ципела. Кад су принчеви изасланици дошли до Пепељугине куће, дошло је до покушаја преваре од стране маћехе и њених кћери, али је на крају ипак дошло до истине, па је Пепељуга свечано одведена принцу и између њих је дошло до брака.«

Ова Клајнова вјешта персифлажа садржи у себи и упозорење о које се не смијемо оглушити. Бирокуратски стил је у неслућеној експанзији, те ако одлучно не спрјечимо његово даље ширење, људски мозак више неће бити преграђен у двије сфере — службену и фамилијарну, како Клајн дијагностицира акутну бирократизацију човјека (поглавље: *Говорите ли бирократски?*). Преовладаће и овладаће само службена, и то бирократска сфера, односно само један варијетет из широког језичког репертоара, један стил из богате скале функционалних могућности језика.

Сваким се даном све више увјеравамо да оваква предвиђања имају и стварне основе. Није тешко уочити да су бирократским начином изражавања инфицирани и научни и публицистички стил, да друге функционалне стилове и не помињемо.

Како наивни сиче оперних либрета неодољиво подсјећа на свијет бајке, бар по томе што и у њима правда побјеђује, Клајнова прича о Пепељуги понукала нас је да издвојимо сличне адаптације у коментарима либрета.

Социјални спор у »Травијати« — читамо у једном дјелу посвећеном оперској умјетности — »јавља се у 2. чину, када Алфредов

отац тражи од Виолете да сама изазове разлаз од Алфреда«. Тешка срца, што је знано свима који су слушали »Травијату«, читали или гледали »Даму с камелијама«, Виолета, која је имала »болесну фиброзну нарав«, што свакако није знано — пристаје. Њен вољени Алфредо и не слуги да је у питању велика жртва. Напуштен и озлојеђен, он јој у трећем чину пред свеколиком паришком елитом, дословце: »баца прегршт новца као хонорар за угодне часове које му је пружио.«

У Вердијевом »Дон Карлосу« односи међу актерима су замршенији. Слушаоцу и гледаоцу опере остаје као поуздан критериј при идентификацији ликова она стереотипна гласовна подјела улога: тенор — позитивац и херој, сопран — хероина за чију се наклоност боре сви мушки гласови. Алт и баритон су подмукле особе и иницијатори свих сплетки у замршеној радњи оперске драме.

Пошто припада алтовском фаху, и принцеза Еболи је личност без скрупула. Но, у трећем чину, у којем иначе кулминира драматика збивања, Еболи се нагло мијења и објелодањује своје опаке работе. Она открива да је »из љубоморе због Карлоса, оклеветала краљу Елизабету и украла кутију, те признаје уједно да је сама стајала с краљем у недопуштеном односу.«

На основу ових примјера тешко је прогнозирати да ли ће и популарно писана музичка литература потпасти под утјецај бирократског стила и његових аутентичних модела по којима, на примјер, »порез на наследство не плаћа порески обвезник који се у односу на оставиоца, односно поклониоца налази у првом наследном реду.« Увјерени смо да још увијек можемо утјецати на исход ових процеса у језику. Јер, ако смо се већ некако и морали навикнути на »први наследни ред« и »пореске обвезнике који су ослобођени пореза«, пошто те синтагме припадају инвентару правног језика чије рогобатности не изазивају више ни чуђење, не смијемо се никако навикавати на »хонораре за угодне часове«, којима доиста нема мјеста у романтичној причи из XIX стољећа. Популарно писана музичка литература и научна публицистика још увијек одолијевају поплавама бирократске фразеологије, још увијек чувају и властиту физиономију и унутрашњи интегритет, не стварају стилске сурогате, те не би требало допустити да тај њихов статус ремете и овакве, истина спорадичне, инфилтрације бирократизама. Вердијеву Виолету нити смијемо, нити можемо било каквим хонораром поклониоца сврстати у »први наследни ред« с оним нашим грађанима који не плаћају порез на наследство јер се налазе у значајном насљедном реду у односу на оставиоца.

И садржином и стилем којим је писан, »Језик око нас« пружа прави подстрек да истрајемо у овим борбама. Готово као лајтмотив цијеле ове књиге провлачи се упозорење да се с бирократизацијом језика не смијемо мирити, ма колико она изгледала нормална у овом нашем »шалтерском, компјутерском и дехуманизованом времену«. Уз све ово, »Језик око нас« је и изврстан образац доброг стила. Он је инспиративно штиво за све оне који желе да избјегну замке ових »развојних« процеса језика, за све оне који настоје да и у властитом исказу постигну прецизност и јасност, склад мисли и израза.

Не само стилем него и начином на који приступа језичким проблемима, Иван Клајн се удаљио од свих знаних канона у овој врсти лингвистичке литературе. Његов »Језик око нас« није далек само моделима ранијих језичких савјетника него се увелико удаљава и од модела који су данас присутни. Клајн је и овдје свој и изван конвенција, изнад штурог доцирања, круте и строге арбитраже својих претходника и својих савременика. Претјерану строгост и неприкосновену озбиљност тих »врховних језичких пророчишта« Клајн је замијенио анегдотским и хуморним тоновима, а њихову емпиријску хладноћу — симпатичном лешерношћу, непосредношћу, разложном и откривалачком анализом, у којој је избјегнут и »онај крути став по коме од два облика у непосредној употреби увек један мора бити исправан а други погрешан«. У многим од ових написа, како и сам каже, закључак је: »добро је и једно и друго« или »ово је боље, али се ни оно не може забранити.« Ипак, Клајнов аналитички метод најеклатантније представља закључак: »ово што је речено треба схватити као објашњење, не као оправдање.« Таквих приступа и такве суптилне анализе готово да и није било. Наши језички савјетодавци нерадо су се упуштали у објашњења зашто је узела маха одређена језичка појава која је у супротности с језичком нормом. По устаљеним канонима језичких савјетника било је довољно указати на ту појаву, строго је осудити јер није у »духу нашег језика«, те, на крају, побројати све прекршиоце норме, обично оне репрезентативне — лијепу књижевност, новинство и сл. Наравно, није изостајало ни позивање на Вука, ни цитирање његових текстова у којима нису забиљжене такве накарадности.

У чланцима: *Стихија звана »кога«, Ко кога спречава?, Лош утицај личне замјенице*, Клајн минуциозном анализом објашњава зашто се често употребљава односна замјеница у облику акузитива за жива бића, *кога (којега)*, умјесто облика за ствари, *који*. Узроке овој појави види у »двје слабе тачке« самог језичког система: релативној реченици и падежној промјени уопће. И још један важан узрок овој појави Клајн види у чињеници да личне замјенице не праве разлику између живог и неживог (у чланку *Лош утицај личне замјенице*). У таквом аналитичком сагледавању једини прави закључак је — кршење језичке норме није увијек посљедица незнања и немарности него, као у овом случају, оно има и објективне узроке. Клајн, наиме, не оправдава ове реалije из развојних процеса језика »јер су у раскораку са унутарњим структурним тенденцијама самог језичког система«, али их објашњава, те, наравно, тако до краја освјетљава постављени проблем.

Овај примјер, као и раније цитирану персифлажу о Пепељути, изабрали смо да бисмо, колико је то могуће, илустрирали домашај и темељне резултате књиге. Наравно, то је потпуно недостајно у односу на ширину и густину проблема које »Језик око нас« разрјешава а које овај приказ може само назначити.

Када пронађемо у књизи овакве наслове: *Правопис у циркусу, Парлов и Аргонаути, Преграђени мозак, Хоће ли мачке добити презимена, Код Милице дуге трепавице, Хиљадинка и тисућорица, До-*

јиља и архиепископ, Контрацептивни Станиша, Карло ћелави, дебели и приглути, Блекна, болук, шишобрк, Од морала до слатког живота, Другарица на ри, Генерал говори француски, Лековита дрога, Полујезичари, Крзалица за странку и сурлу, Ринге — ринге — раја — можемо, наравно, само натађати које ће нам језичке савјете ови чланци пружити.

Но, иза ових атрактивних и подстицајних наслова наћи ћемо одговоре на многа језичка питања. Иза наслова *Правопис у циркусу* наћи ћемо одговоре на нека ортографска питања, иза наслова *Парлов и Аргонаути* — на стилистичка (честа употреба мијешане метафоре). Хоће ли мачке добити презимена — обрађује проблеме бирократизације језика и бирократских односа према облику особних имена (избјегавање хипокористика); *Код Милце дуге трепавице* — употребу приједлога *у* и *код* у генитиву; *Хиљадинка и тисућорица* — творбених слабости нашег језика у систему бројева; *Дојиља и архиепископ* — несавршености нашег фонолошког правописа; *Контрацептивни Станиша* — предочава неке методолошке недоумице у ономастици; *Карло ћелави, дебели и приглути* — дилему да ли преводити имена познатих историјских личности; *Блекна, болук, шишобрк* — застарјелости многих примјера што их наводи *Правопис* из 1960. године; *Од морала до слатког живота* — путове настанка нових ријечи и израза; *Другарица на ри* — акценантске неуједначености; *Генерал говори француски* — потребу познавања страних језика; *Лековита дрога* — проблеме превођења; *Полујезичари* — социолингвистички аспект двојезичности наших радника у иностранству; *Крзалица за странку и сурлу* — термилошка питања (духовити приказ Кухачавог покушаја изградње музичке терминологије у XIX стољећу); *Скраћеница и смог* — поплаву скраћеница у савременом језику; *Ринге — ринге — раја* — експанзију исхитрених и бесадржајних ријечи у новинском стилу.

Дакле, ријеч је о оним језичким појавностима које се јављају *in praesentia*, у реализацији норме, а плод су језичког развоја, језичког динамизма или су, још чешће, резултат кршења или непознавања језичке норме. »Језик око нас« обрађује и ортографске и граматичке проблеме, ортоепске и акценатске неуједначености, недоумице у вези с транскрипцијом страних имена и географских назива; процјењује различита, обично лаичка и субјективна вредновања појединих ријечи, односно разматра нека лексичка и семантичка питања, затим шире поставља проблем превођења и транскрипције, анализира актуалне синтаксичке и термилошке појавности, те предочава и многе друге језичке реалије које је напросто немогуће издвајати.

А Клајнови одговори и савјети поуздани су и исцрпни у свим доменима којих се дотиче у књизи. Но, поред тога, он упућује читаоце и на друге лингвистичке радове и тако једним лијепим гестом изражава поштовање према колегама који су допринијели да се расвијетле одређени језички проблеми. На крају књиге Клајн даје и регистар имена ових аутора, те регистар појмова с упутама на правилан облик.

Завршимо овај приказ жељама: да Клајнов језички савјетник послужи нашим језичким савјетодавцима као *punctum fixum* на ос-

нову којег ће осмишљавати борбу за kultiviranje језичког израза и афирмирати науку којом се баве, те да сви други посленици језика (лектори, наставници, новинари) прихвате ову књигу као неопходан приручник и поуздан ослонац у рјешавању свакодневних дилема што их намеће жива језичка пракса.

Како »Језик око нас« сретно повезује креацију и ерудицију, машту и интелект, хумор с озбиљним језичким проблемима, емпирију с белетристичким начином изражавања, сматрамо да је то прави разлог да га препоручимо и онима који још увијек држе да је граматика »суха и опора« наука, те да је довољно ослонити се на властито »језичко осјећање« да би се могло судити о правилности неке језичке појаве.

Љиљана Станчић